

Biomeetria praks 2

Illustreeritud (mittetäielik) tööjuhend

Eeltöö

1. Avage *MS Excelis* oma kursuse ankeedivastuseid sisaldav andmestik (see, mida 1. praktikumiski analüüsisite),
2. nimetage 'Sheet3' ümber leheküljeks 'Praks2' ja
3. kopeerige kogu 'Andmed'-lehel paiknev andmetabel (ehk algandmed) lehekülje 'Praks2' ülemisse vasakusse nurka.

Ülesanne 1.

Konstrueerige sagedustabel tunnusele 'PEA_P' (peaübermõõt) ja illustreerige saadud tabelit histogrammiga. Kujundage histogramm.

Tööjuhend

Pidevale arvtunnusele sagedustabeli tegemiseks on *MS Excelis* kaks moodust – statistika-protseduur *Histogram* ja funktsioon *FREQUENCY*. Mõlemad need variandid eeldavad, et kasutaja on eelnevalt välja mõelnud loodavad klassid ja sisestanud klasside ülemised piirid *Exceli* töölehele

(tegelikult võib protseduur *Histogram* moodustada klassid ka ise, aga siis on nende piirid sageli „mitte ümmargused“ ja uuritava tunnuse väärtuste paiknemise kirjeldamine on seeläbi tülikam).

Järgnevalt tutvume lähemalt sagedustabeli konstrueerimisega statistikaprotseduuri *Histogram* abil (kuigi 1. punktis kirjeldatav klasside moodustamine ja nende *Excelile* ette andmine toimub analoogselt ka funktsiooni *FREQUENCY* korral).

1. Otsustamaks klasside arvu ja suuruse üle, peab esmalt omama ülevaadet vaatluste arvust ja uuritava tunnuse väärtuste ulatusest.
 - Vaatluste arv $n = 52$ (Saite ka sellise arvu? Kuidas?) annab vihje, et tudengite peaübermõõtude väärtused võiks jagada 7 või 8 klassi (sest $\sqrt{52} \approx 7,2$; samas ei ole see absoluutne tõde, kui klasside piiridega paremini sobib, võib väärtused jagada ka 6 või hoopis 9 klassi).
 - Väärtuste paiknemise ulatuse määravad ära minimaalne ja maksimaalne väärtus. Nende leidmiseks on *Excel'*is päris palju erinevaid mooduseid, kiireim variant on järgmine (vt ka joonist järgmisel leheküljel):
 - a. võtate blokki huvipakkuvad lahtrid,
 - b. klikite hiire parempoolse klahviga *Exceli* tööakna alumisel ribal (nn olekuribal, vt joonist järgmisel lehel) ja märgite avanenud rippmenüüst teid huvitavad funktsioonid (nt. *Min*),
 - c. valitud funktsioonide väärtused kuvatakse samas akna alumisel serval, aga seda ei trükita kuhugi tabeli lahtrisse.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M
1	RIK	SUGU	PIKKUS	MASS	PEA_P	JALANR	ODE_VEI	MAT_HIN	HOMMIK	PUDER	LEMMIK	HAIGE	SPORT
2	Eesti	N	180	78	56	42	2	3	muu	jah	ei	ei	jah
3	Eesti	N	178	65	56	39	4	4	ei söötav	jah	jah	ei	jah
4	Eesti	M	177	70	57	42	3	3	võileib	nii janaa	ei	jah	ei
5	Eesti	M	187	75	45	45	3	3	ei söötav	jah	jah	ei	jah
6	Eesti	M	186	74	43	44	1	3	helbed vi	jah	jah	ei	jah
7	Eesti	N	165	62	42	37	3	3	puder	jah	ei	jah	jah
8	Eesti	N	170	67	55.5	40	4	3	puder	jah	jah	jah	jah
9	Eesti	N	177	59	42	39	1	4	võileib	nii janaa	ei	ei	ei
10	Eesti	N	166	47	55	38	2	4	võileib	jah	jah	ei	jah
11	Eesti	N	165	55	42	38	1	3	võileib	jah	jah	ei	jah
12	Eesti	M	180	68	51	44	0	3	võileib	nii janaa	jah	ei	jah
13	Eesti	N	161	49	56	37	2	3	võileib	nii janaa	jah	jah	ei
14	Eesti	N	168	54	50	40	0	5	võileib	nii janaa	jah	ei	ei
15	Eesti	N	167	67	56	40	2	3	võileib	jah	jah	ei	jah
16	Eesti	N	160	50	55	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
17	Eesti	N	164	53	59	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
18	Eesti	M	194	105	57	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
19	Eesti	M	178	65	53	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
20	Eesti	M	177	90	57	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
21	Eesti	N	171	57	50	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
22	Eesti	M	187	99	58	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
23	Eesti	M	189	81	54	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
24	Eesti	M	186	98	56	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
25	Eesti	N	171	65	55	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
26	Eesti	M	183	110	57	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
27	Eesti	M	193	100	58	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
28	Eesti	N	183	79	54	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
29	Eesti	N	177	75	55	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
30	Eesti	N	164	54	52	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
31	Eesti	N	170	60	55	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
32	Eesti	N	175	65	57	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
33	Eesti	N	168	69	55	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
34	Eesti	M	186	94	58	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
35	Eesti	N	160	55	55	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
36	Eesti	N	175	69	53	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
37	Eesti	N	151	53	52	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
38	Eesti	M	198	110	60	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
39	Eesti	M	174	120	56	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
40	Eesti	N	180	80	58	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
41	Eesti	N	171	72	30	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
42	Eesti	N	169	80	57	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
43	Eesti	N	160	64	54	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
44	Eesti	N	170	65	55	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
45	Eesti	N	176	58	54	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
46	Eesti	N	167	55	54	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
47	Eesti	N	160	59	56	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
48	Eesti	N	172	80	54	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
49	Eesti	N	170	60	30	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
50	Eesti	N	176	57	56	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
51	Eesti	N	168	62	56	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
52	muu	M	189	78	57	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
53	Eesti	N	173	68	49	38	0	4	võileib	ei	ei	ei	ei
54													

Customize Status Bar

- Cell Mode Ready
- Signatures Off
- Information Management Policy Off
- Permissions Off
- Caps Lock Off
- Num Lock Off
- Scroll Lock Off
- Fixed Decimal Off
- Overtyping Mode
- End Mode Not Recording
- Macro Recording
- Selection Mode
- Page Number
- Average 52.95192308
- Count 52
- Numerical Count 52
- Minimum 30
- Maximum 60
- Sum 2753.5
- Upload Status
- View Shortcuts
- Zoom 70%
- Zoom Slider

Ready | Average: 52.95192308 | Count: 52 | Numerical Count: 52 | Min: 30 | Max: 60 | Sum: 2753.5

- Maksimaalne peaübermõõt tuleb 60 ja minimaalne 30 cm. Kas need arvud on reaalsed? Kui übermõõtu on omale keeruline ette kujutada, siis diameetriga (läbimõõduga) on ehk lihtsam. Siit ka küsimus – kui suur on pea diameeter, kui übermõõt on 30 cm, ja kas saadud tulemus on reaalne?

Spikker. Mäletatavasti avaldub ringi übermõõt valemiga $P = 2\pi r$, millest diameeter $d = 2r = P/\pi$ (Excelit arvutusmasina kasutades võite sisestada valemi kujul '=30/PI()'). Tulemuseks peaks tulema 9,55 cm. Võrdluseks – tavalise CD-plaadi läbimõõt on 12 cm. Seega tundub peaübermõõt 30 cm pisut liiga väike.

Ilmselt on tegu mõõtmis- või andmete ülesmärkimisveaga.

Et **traditsioonilised statistikameetodid ei ole mõeldud ebareaalsete või väga erandlike andmete analüüsiks**, jäetakse sellised väärtused sageli analüüsist välja. Antud juhul on kõige mõistlikum peaübermõõdu väärtus 30 cm andmetabelist lihtsalt ära kustutada (30-sentimeetriseid peaübermõõte on andmetabelis lausa kaks – ära kustutada tuleks need mõlemad).

Ja ära kustutada tuleks need väärtused nii 'Praks2'-lehelt kui ka edasiste segaduste vältimiseks 'Andmed'-lehelt.

80	58	42	80	58	42
72	30	41	72	30	41
80	57	40	80	57	40

- Minimaalne peäumbermõõt korrigeeritud andmetest on 42 ja maksimaalne 60 cm.
- Klasside intervallide ligikaudseks leidmiseks tuleb maksimaalsest väärtusest lahutada minimaalne ning jagada see soovitatavate klasside arvuga ehk $(60-42)/7 = 2,57$ cm.
Et klasside piirid oleks „ümmargused“ tuleb leitud intervalli vajadusel veidi suurendada või vähendada. Antud juhul võiks näiteks valida klasside suuruseks 3 cm.
- Klasside piiride paika panekul alustatakse esimesest klassist, mis määratakse nii, et see sisaldaks minimaalset väärtust, näiteks võiks esimene klass olla 40-43 cm.
- Kokkuvõttes võime tudengite peäumbermõõtudest moodustada seitse 3-sentimeetrist klassi:

40-43; 43-46; 46-49; 49-52; 52-55; 55-58; 58-61.

Et *Excel* paigutab klassi piiriga võrdsed väärtused alumisse klassi, on korrektsem esitada klassid poollõikudena (sest kuidas muidu aru saada, kumba klassi näiteks 43 cm kuulub?):

(40,43], (43,46], (46,49], (49,52], (52,55], (55,58] ja (58,61].

NB. Soovi korral võinuks näiteks moodustada ka hoopis **kümme 2-sentimeetrist** klassi kujul

(41,43], (43,45], (45,47], (47,49], (49,51], (51,53], (53,55], (55,57], (57,59], (59,61];

või siis hoopis **viis 4-sentimeetrist** klassi kujul

(40,44], (44,48], (48,52], (52,56], (56,60].

- Moodustatud klasside *Excel*ile ette andmiseks tuleb sisestada klasside ülemisi piire sisaldav abitabel:

S	T	U	V
		pea_ymb	klassid
kuu jooksul			43
aasta jooksul			46
aasta jooksul			49
aasta jooksul			52
kuu jooksul			55
kuu jooksul			58
aasta jooksul			

- Märkusi:
 - mistahes abitabeli ja algse andmetabeli vahele on soovitatav jätta vähemalt üks tühi veerg (või rida) – miks?;
 - *Excel* tõlgendab etteantud väärtusi järgmiselt:
 - '43' tähendab ' ≤ 43 ';
 - '46' tähendab ' $43 < x \leq 46$ ' jne
 (ehk igasse klassi kuuluvaks loetakse need väärtused, mis on väiksemad või võrdsed ette antud ülemisest klassi piirist ja mis ei kuulu eelnevatesse klassidesse);
 - **viimast klassi '61'=(58,61] ette ei anta**, sest sagedustabeli moodustamisel teeb *Excel* ise täiendava klassi, kuhu loeb kokku kõik eelnevatesse klassidesse mitte kuuluvad väärtused. Seega jäävad täiendavasse automaatselt loodavasse klassi kõik 58-st suuremad väärtused.

2. Sagedustabel protseduuri *Histogram* abil: *Data*-sakk → *Data Analysis...* → *Histogram*

Andmed
Klassipiirid

Ütleb Excel'ile, et etteantud lahtri-
blokkide esimeses reas on nimed

Loodava tabeli (vasaku ülemise nurga)
asukoht

Lisaks tavalistele sagedustele
arvutatakse ka kumulatiivsed
suhtelised sagedused ehk jaotus

Protseduuri *Histogram* oodatav tulemus:

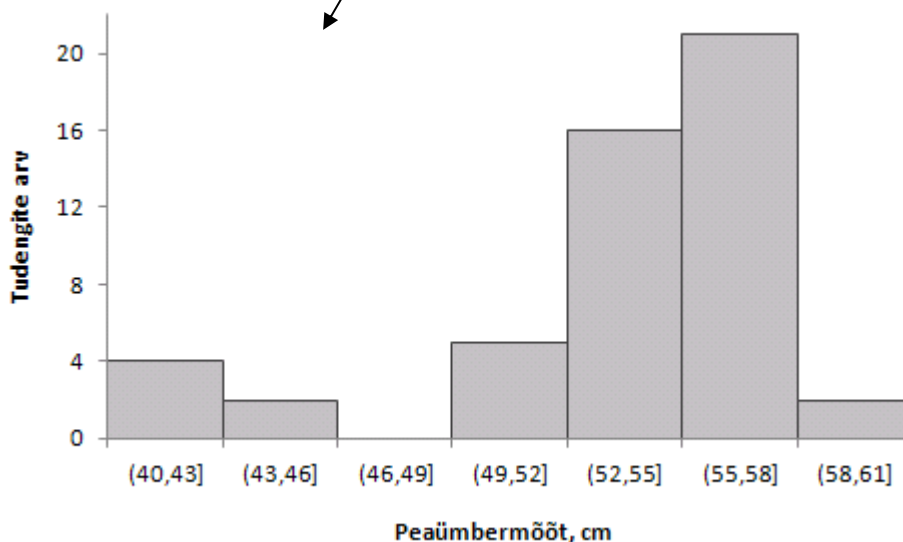
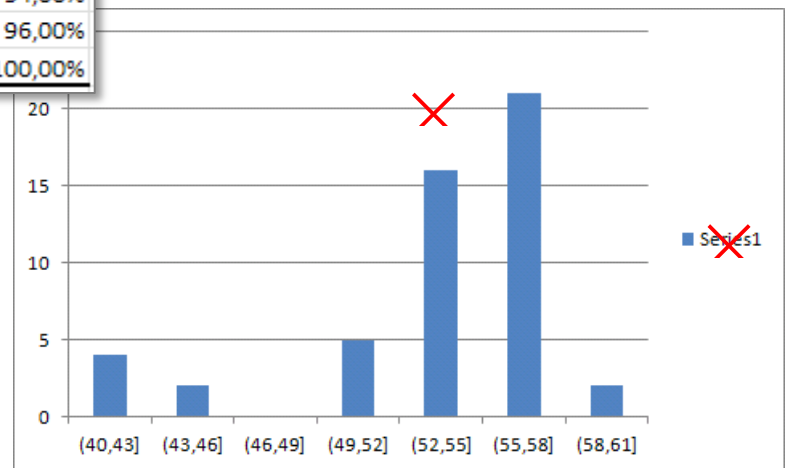
(**kumulatiivne sagedus** ehk **jaotus** näitab, kui mitu % vaatlustest on väiksemad või võrdsed vastava klassi ülemisest piirist)

X	Y	Z
pea_ymb klassid	Frequency	Cumulative %
43	4	8,00%
46	2	12,00%
49	0	12,00%
52	5	22,00%
55	16	54,00%
58	21	96,00%
More	2	100,00%

3. Lisage tabelile (näiteks tabeli ette tühja veergu) tegelikud klasside piirid ning tehke joonis.

	pea_ymb klassid	Frequency	Cumulative %
(40,43]	43	4	8,00%
(43,46]	46	2	12,00%
(46,49]	49	0	12,00%
(49,52]	52	5	22,00%
(52,55]	55	16	54,00%
(55,58]	58	21	96,00%
(58,61]	More	2	100,00%

NB! Eraldi paiknevate lahtrite selekteerimiseks hoidke all 'Ctrl'-klahvi ...

- Kustutage legend ja ruudujooned
- Kaotage ära hall kast joonise ümbert
- Y-telje ulatuseks 0 kuni 22 sammuga 4
- Pealkirjad x- ja y-teljele
- Tulpade vahe = 0
- Telgede ühikud ja nimed kirjasuuruses 10
- Tulbad värvige nii, nagu enesele meeldib, lisage tulpadele ka sisust veidi tumedamad piirjooned

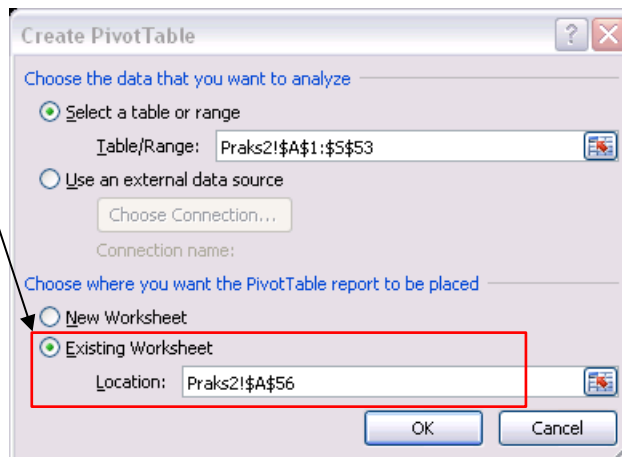
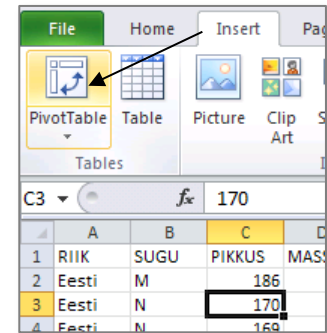
4. Sõnastage esimese ülesande lõpetuseks üks lause absoluutsete sageduste ja üks lause kumulatiivsete sageduste põhjal – pange need laused ka kirja.

Ülesanne 2.

Konstrueerige *Pivot Table*'i abil tabel, kirjeldamaks tudengite kehamassi sõltuvalt pudru söömisest.

Tööjuhend

1. Paigutage kursor andmetabeli suvalisse lahtrisse ('Praks2'-lehel).
2. *Insert*-sakk → *PivotTable*
3. *Loodav* tabel paigutage 'Praks2'-lehele andmetabeli alla:

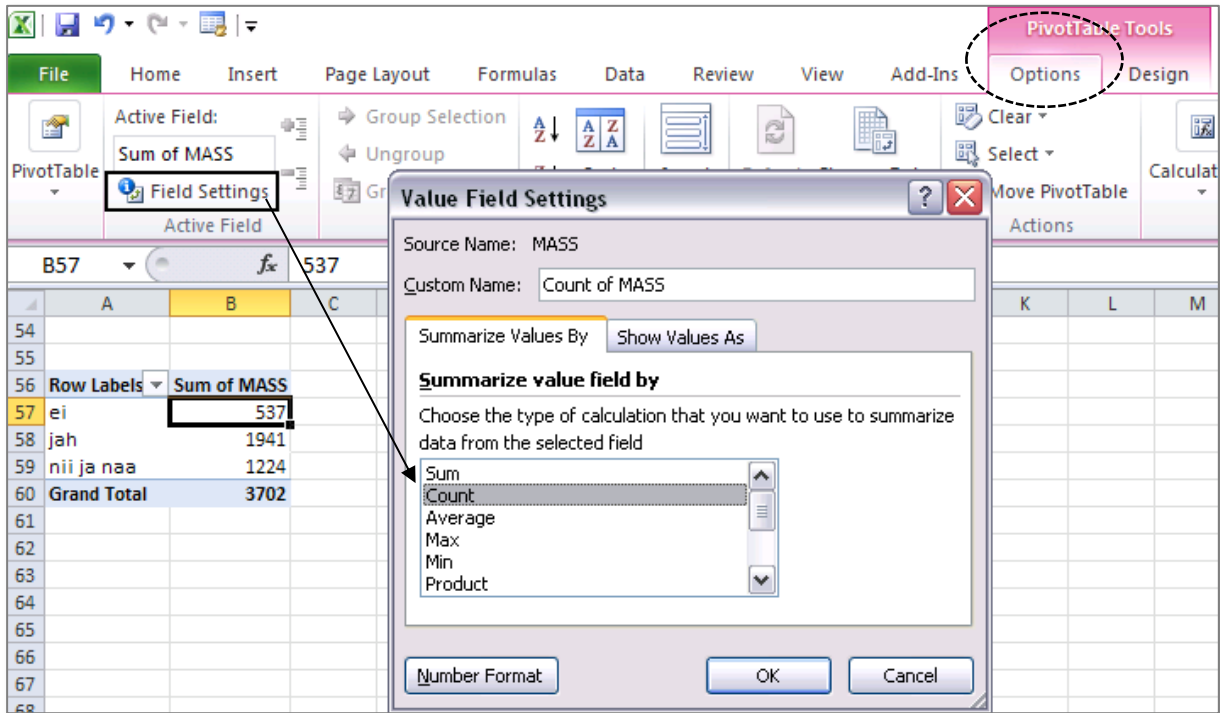

4.

Tulemuseks saadud tabel:

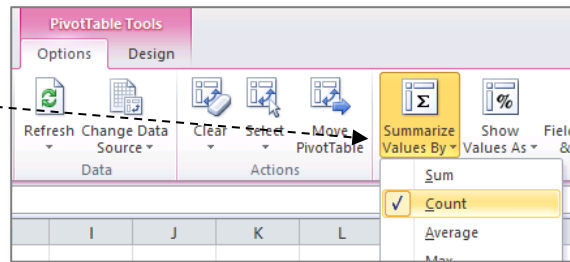
Row Labels	Sum of MASS
ei	537
jah	1941
nii ja naa	1224
Grand Total	3702

5. Leidke *Exceli* poolt vaikumisi arvutatud kehamasside **summa asemel tudengite arv** erinevates gruppides.

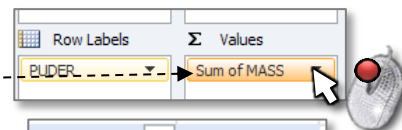
Selle osa võite vahele jätta

☞ **Alternatiivne variant** funktsiooni muutmiseks *Pivot Table*'s on klikkida *PivotTable Tools*-saki *Options*-alamsaki ikoonil *Summarize Values By* ning valida soovitud funktsioon sealt:

☞ Rakendatavat funktsiooni saab muuta ka klikkides muudetaval tunnusel

hiire vasakpoolse klahviga *Pivot Table*'i konstrueerimise aknas lahtris 'Σ Values'

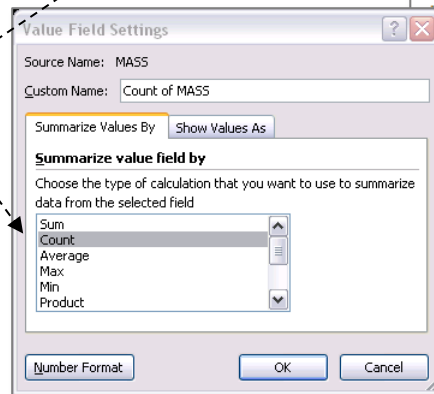

või **hiire parempoolse klahviga** *Pivot Table*'s

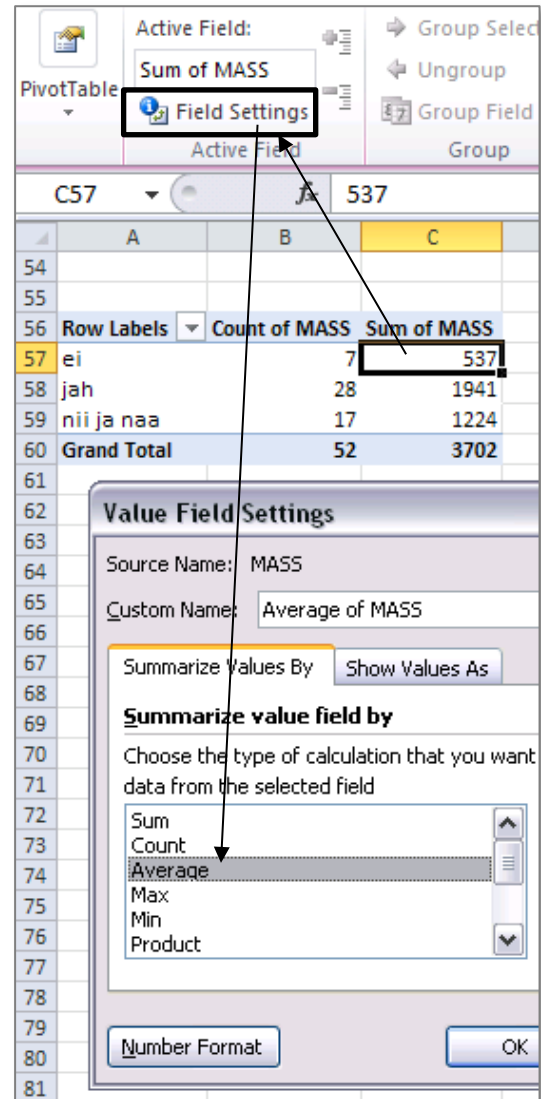
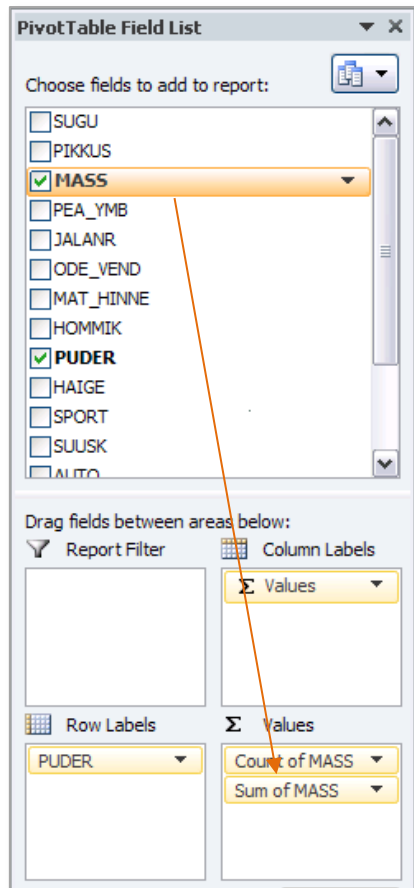
ning valides avanenud rippmenüüst käsu *Value Field Settings...* ja

sealt edasi vajaliku funktsiooni:

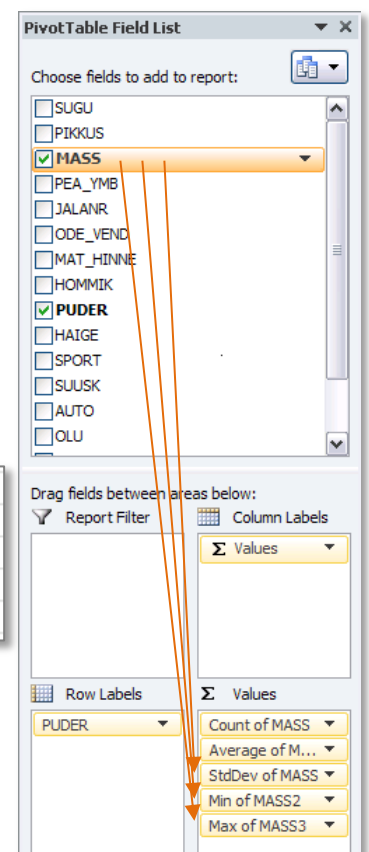
6. Arvutage lisaks ka keskmised kehamassid.

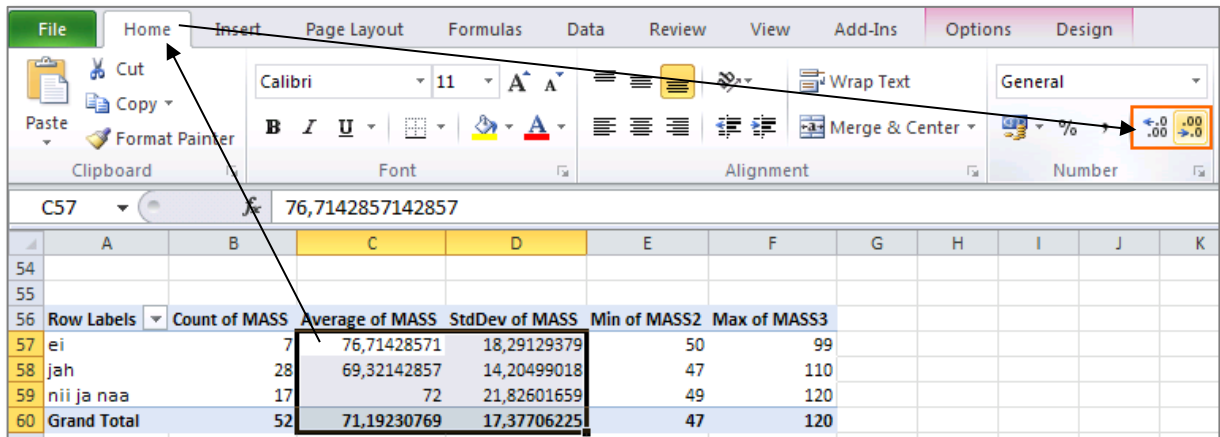
7. Arvutage ka kehamassi standardhälbed ning minimaalsed ja maksimaalsed väärtused.

Tulemus:

Row Labels	Count of MASS	Average of MASS	StdDev of MASS	Min of MASS2	Max of MASS3
ei	7	76,71428571	18,29129379	50	99
jah	28	69,32142857	14,20499018	47	110
nii ja naa	17	72	21,82601659	49	120
Grand Total	52	71,19230769	17,37706225	47	120

8. Ümardage keskmised ja standardhälbed ühe kohani peale koma (näiteks vastava käsu abil *Home*-sakilt).

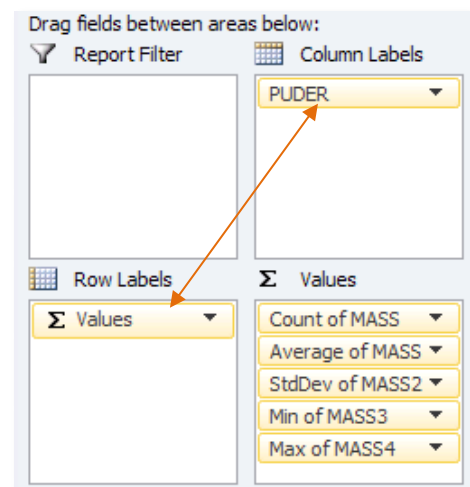
Tulemus:

Row Labels	Count of MASS	Average of MASS	StdDev of MASS	Min of MASS2	Max of MASS3
ei	7	76,7	18,3	50	99
jah	28	69,3	14,2	47	110
nii ja naa	17	72,0	21,8	49	120
Grand Total	52	71,2	17,4	47	120

9. Esitage viimati konstrueeritud tabel kujul, kus igale arvutatud suurusele vastab üks rida ja igale pudrusöömise väärtusele üks veerg:

Values	ei	jah	nii ja naa	Grand Total
Count of MASS	7	28	17	52
Average of MASS	76,7	69,3	72,0	71,2
StdDev of MASS	18,3	14,2	21,8	17,4
Min of MASS2	50	47	49	47
Max of MASS3	99	110	120	120

Spikker:

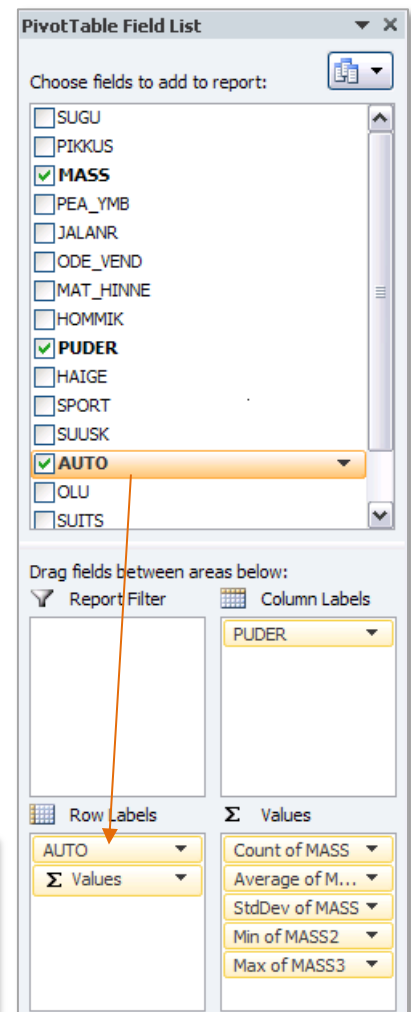

10. Ja nüüd jagage saadud tabel ridadeks auto omamist näitava tunnuse AUTO järgi.

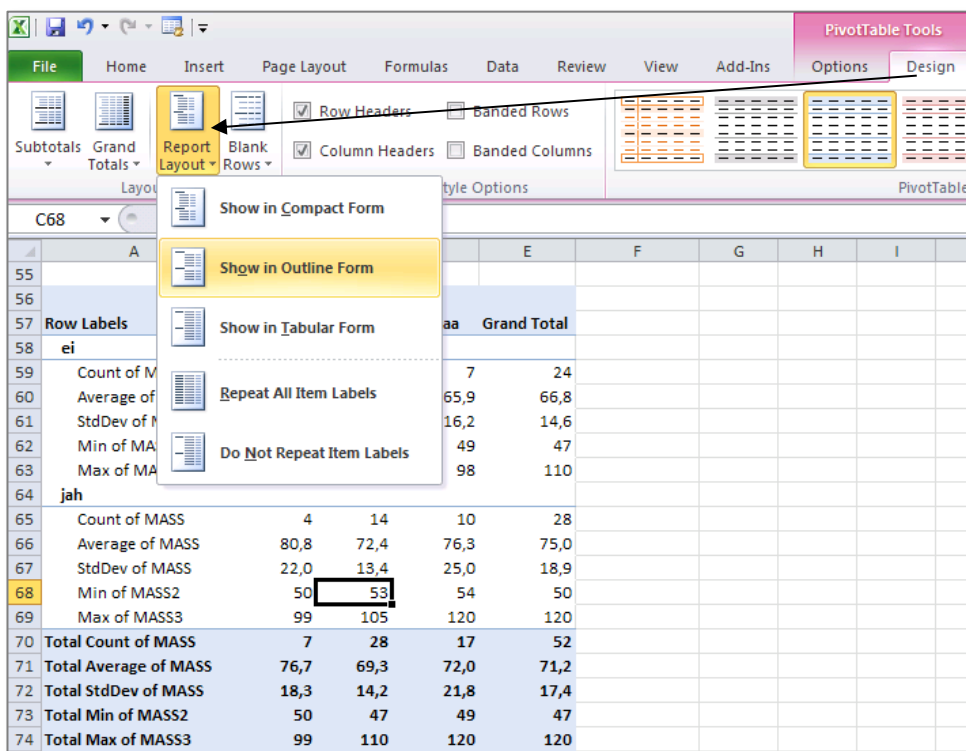
Oodatav tulemus:

Row Labels	ei	jah	nii ja naa	Grand Total
ei				
Count of MASS	3	14	7	24
Average of MASS	71,3	66,2	65,9	66,8
StdDev of MASS	14,2	14,8	16,2	14,6
Min of MASS2	55	47	49	47
Max of MASS3	80	110	98	110
jah				
Count of MASS	4	14	10	28
Average of MASS	80,8	72,4	76,3	75,0
StdDev of MASS	22,0	13,4	25,0	18,9
Min of MASS2	50	53	54	50
Max of MASS3	99	105	120	120
Total Count of MASS	7	28	17	52
Total Average of MASS	76,7	69,3	72,0	71,2
Total StdDev of MASS	18,3	14,2	21,8	17,4
Total Min of MASS2	50	47	49	47
Total Max of MASS3	99	110	120	120

Spikker:

11. Proovige *Pivot Table* erinevaid esitusviise (mõni esitus võimaldab tabeli struktuurist paremini aru saada):

12. Oskate te iga viimases tabelis sisalduva arvu kohta öelda, mida see näitab?

Proovige sõnastada paar järeldust keskmise kehamassi sarnasusest või erinevusest

- autot omavatel ja mitte omavatel ning
- putru söövatel ja mittedöövatel tudengitel.